

Høyrenessansen

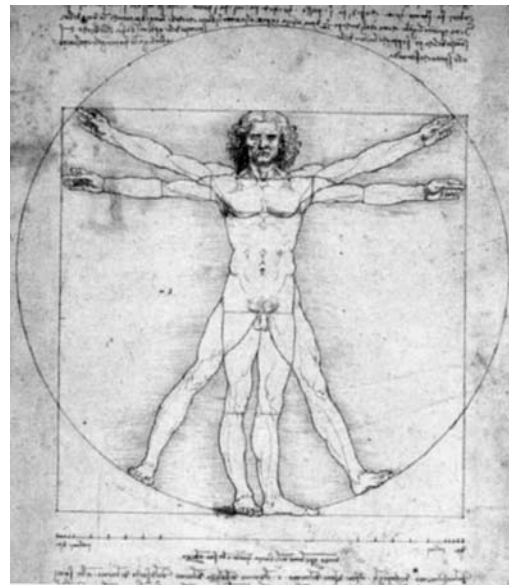
(1480 - 1530)

Professor Thomas Thiis Evensen har uttalt at "Alle veier fører fra Rom" Alle våre bygde omgivelser bærer med seg spor fra arkitekturarven i Roma.

Redaksjonen i FORM tror at kunnskap om arkitektur i ulike perioder kan gi innsikt og grunnlag for samtale og refleksjon omkring våre egne bygde omgivelser.

Renessanse betyr gjenfødelse. Idealene som vokte fram, bygde på antikken og på humanismen som satte mennesket og de menneskelige verdier i sentrum. Søyleordener og bygningstyper fra antikken ble tatt i bruk igjen. Faste regler bestemte hvilke søyleordener (dorisk, jonisk og korintisk) som passet til ulike bygninger. Hvis flere søyler forekom ovenfor hverandre i en fasade, skulle den kraftigste doriske søylen stå nederst, deretter kom den joniske, og øverst den korintiske som ble oppfattet som den "letteste".

Karakteristisk for renessansearkitekturen var også geometrisk ordning av de bygde omgivelsene. Geometriske grunnformer dominerte både rom, plan og fasader. Mens gotikken var preget av det vertikale, var ønsket i renessansen å oppnå balanse mellom det stående og det liggende. Ungrenessansens (1400-tallet) hovedby i Italia var Firenze. Roma ble den sentrale byen i den perioden som kalles høyrenessansen. I begynnelsen av 1500-tallet ble byen et blomstrende økonomisk sentrum da pave Julius 2. kom i pavestolen i 1503. Han sørget blant annet for at store kunstnerpersonligheter og arkitekter som Bramante, Michelangelo og Rafael kom til Roma. 1500-tallet var konfliktfylt, og det gjenspeilte seg etter hvert i arkitekturen.

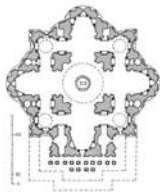
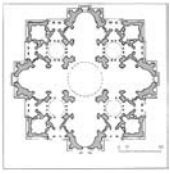

Bildet ovenfor: Idealmennesket kunne tegnes inn i en sirkel og et kvadrat. Tegning av Leonardo da Vinci, ca 1500.

Donato Bramante var den arkitekten som dominerte høyrenessansens første år i Roma. (1444-1514). Det er spesielt arbeidene fra de siste tolv årene av hans liv som har gitt ham en plass i historien. Arbeidene fra disse årene viser at han var opptatt av antikken. I Tempietto (det lille tempelet), som Bramante bygde i 1502, følger han arkitekturteoretikeren Albertis forskrifter for ren klassisisme. Tempelet ble bygget på stedet der man trodde at St. Peter led martyrdøden. Det har form som en tambur (sylindrisk arkitekturledd) og står fritt på en plass, på en rund sokkel med trappetrinn. Tamburen rager opp gjennom en sirkelrund søylegang og en lav balustrade (brystvern med rekkverk og gelender). Kuppelens halvkuleform avslutter byggverket. De adskilte søylene på sokkelen og den utskårne balustraden rundt andre etasje gir bygningen et åpent uttrykk til tross for den kompakte byggekroppen. Bramantes utforming av denne bygningen har vist seg å være utrolig fleksibel. Proporsjonene er så harmoniske at ingen ting kan føyes til eller tas bort uten at helheten blir ødelagt. Den har vært vellykket kopiert over hele verden (f.eks. til kuppelene på Peterskirken i Roma, St. Paul's Cathedral i London og kongressbygningen i Washington DC).

Tempietto, Roma. S. Pietro in Montorio. Tegnet av Bramante 1502

Over t v: Bramantes plan for den nye Peterskirken.
Over t h: Michelangelos grunnplan var 12 m smalere.
"Han minsket størrelsen, men økte storheten" (Vasari).

Høyrenessansen ble først innledet i Milano av den mest kjente av alle renessansekunstnere, Leonardo da Vinci. Som universalgeni var han maler, billedhugger, arkitekt, kunstteoretiker, musiker, ingeniør, oppfinner, astronom, filosof, anatom, zoolog, geolog og paleontolog. Historien om Leonardo er svært interessent på mange måter. Han hadde et vanskelig utgangspunkt som dyslektiker, men ga seg ikke av den grunn. Han var en pioner på flere områder, også når det gjaldt bruk av virkemidler som ble typisk for høyrenessansen.

Bildene til høyre er fra Peterskirken og Petersplassen i Roma.

Peterskirken i Roma

Peterskirken er den bygningen i renessansens Roma som i sterkest grad symboliserer åndelig prakt og verdslig makt . Grunnsteinen ble lagt i 1506, men byggetaket stod ikke fullført før i 1626. Flere kjente arkitekter var involvert i byggingen: Bramante, Rafael, Peruzzi, Sangallo den yngre, Michelangelo, Vignola, della Porta, Fontana og Carlo Maderna. Kuppelen ble tegnet av den 72-årige Michelangelo. Maleren, billedhuggeren og militæringenjøren var blitt arkitekt på sine gamle dager. Han hentet inspirasjon fra Brunelleschis kuppel i Firenze og kom fram til en konstruksjon med klare likhetstrekk. Den er bygd som to skall. Innvendig er skallet for det meste av murstein som er båret av ribber. De holdes sammen av tre jernkjettinger. Som billedhugger hadde Michelangelo øye for det romlige. Han gikk utenom samtidens interesse for proporsjoner og åpnet for nye oppfatninger om dimensjoner og rom. Eksperimentering omkring disse områdene ble senere karakteristisk for barokken.

Peterskirken i Roma Domkirken i Firenze

Michelangelo studerte Brunelleschis kuppel i Firenze.
"Jeg skal dra til Roma og lage en søster til deg" sa han. "Den blir nok større, men ikke vakrere."
Mål for St. Peterskirken:

Indre diameter: 42,3 m

Høyde fra gulvet til lanteren: 120 m

Høyde fra gulvet til toppen av korset: 136,6 m

Grunnleggende design: Michelangelo

Reist av Giacomo della Porta (1588 – 1591)

Foto: Hilde Degerud Jahr

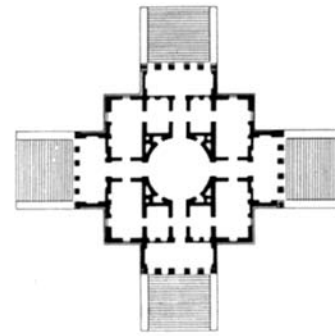
Foto: Hilde Degerud Jahr

Foto: Hilde Degerud Jahr

Andrea Palladio, Villa Capra (Rotonda), Vicenza, , 1565-69)

Villa Rotonda, plan

Andrea Palladio (d.1580) fikk stor betydning for utviklingen av klassisk arkitektur både som arkitekt og arkitektteoretiker. Villaene til Palladio fulgte et strengt skjema med et høyt sentralrom som var omsluttet av en symmetrisk gruppering av mindre rom. I sommervarmen var det mørkt og kjølig i midtrommet. Det hadde veggmalier rundt rommet. Kjøkken og lagerrom lå i sokkeletasjen. Soveværelsene og tjenerrommene var plassert i tredje etasje. Husene så ut som rene kuber utenfra, og hadde innganger som var markert av brede trapper med svære søylefasader som minnet om greske templer. Søyer og tempelfasader ga de adelige beboerne den verdigheten som de ønsket. Arkitekturens tilpasning til terrenget var viktig for Palladio. En villa på en flate eller i en skråning skulle se annerledes ut enn en villa som lå på toppen av en høyde. Villa Rotonda (den runde villaen) i Vicenza (1565-69) ville han forme som en geometrisk gjentakelse av terrenget rundt. Villaen er formet som en kube med sylinderhall i midten og med kuppel over. Trappeløpene med tempelfronter som vender ut til alle bygningens kanter, sikrer full uttelling for den gode utsikten.

Palladios kirke i Venezia Il Redentore (1577-92) ligger ut mot Giudecca-kanalen. Den ble bygget av Venezias regjering som takk til Frelseren for at en pestepidemi var over.

Andrea Palladio, Il Redentore, Venezia, 1577- 92

En årlig høytid i juli markeres fortsatt med fyrverkeri og opptog av opplyste båter.

Mellom små spisse tårn reiser kirkens kuppel seg over den spesielle fasaden som er dannet av en serie tempelfasader inne i hverandre. Bygningen har både kolossalordener (klassisk søyle eller pilaster som strekker seg over to eller flere etasjer) og vanlige søyer.

Foruten Firenze og Roma var Venezia med omegn senter for renessansearkitektur med Andrea Palladio (1508-80) som den dominerende arkitekten. Han behersket de klassiske reglene, men tok dem i bruk på en uanstrengt måte. Fra 1800-tallet får arkitekturen en ny karakter, fordi de verdslige byggverkene i større grad overtar dominansen fra kirkene. Palladios elegante bygninger og hans avhandlinger om arkitektur førte til at han fikk stor innflytelse også i andre land. Han ble et symbol for klassisismen på grunn av sin nøyaktighet og sine planløsninger. Bygningene hans har en menneskelighet som kan være mer fraværende i strengt formelle klassisistiske bygninger.

Ett av kontinentets mest populære arkitektoniske motiver er basilikaen Palazzo della Ragione i Vicenza. Her finner vi det palladianske motiv: et sentralt buevindu eller en annen åpning omgitt av to vinduer med rett overside. Dette motivet ble brukt hyppig på større bygninger gjennom flere hundre år.

Bygningen nedenfor er fra Uranienborg terrasse i Oslo. Arkitekt Christian Linthoe tegnet huset i behersket nyrenessanse med en symmetrisk komposisjon sentrert omkring et palladiansk motiv i annen etasje.

Renessansen i Norge

Renessansen kom til Norge over 150 år etter at stilen oppsto i Italia. På grunn av svartedauen og fordi Norge var en provins under Danmark, var det nedgang og stillstand, og det ble ikke bygget noe av betydning her i landet fra midten av 1300-tallet til midten av 1500-tallet.

Da renessansen nådde hit, var den omdannet fra italiensk opprinnelse i møte med gotiske idealer i Nederland og i Danmark. Det førte til at de enkle og avklarte formene ble mer sammensatt. For eksempel fortsatte takene å være spisse. Men vektlegging av det symmetriske ble mer dominerende. I planlegging av gater og kvartaler ble rutenett og kvadrat tatt i bruk.

På 1600-tallet begynte Kristian 4. å bygge i renessansestil. Han var en stor byplanlegger og planla flere byer med gater i rettvinklede rutemønstre, slik vi finner i kvadraturene i Oslo, Kongsberg og Kristiansand. Flere av de gamle husene fra hans tid er bevart, blant annet Rådhusgata 19 i Oslo. Huset er preget av de arkitektoniske forbildene fra Nederland.

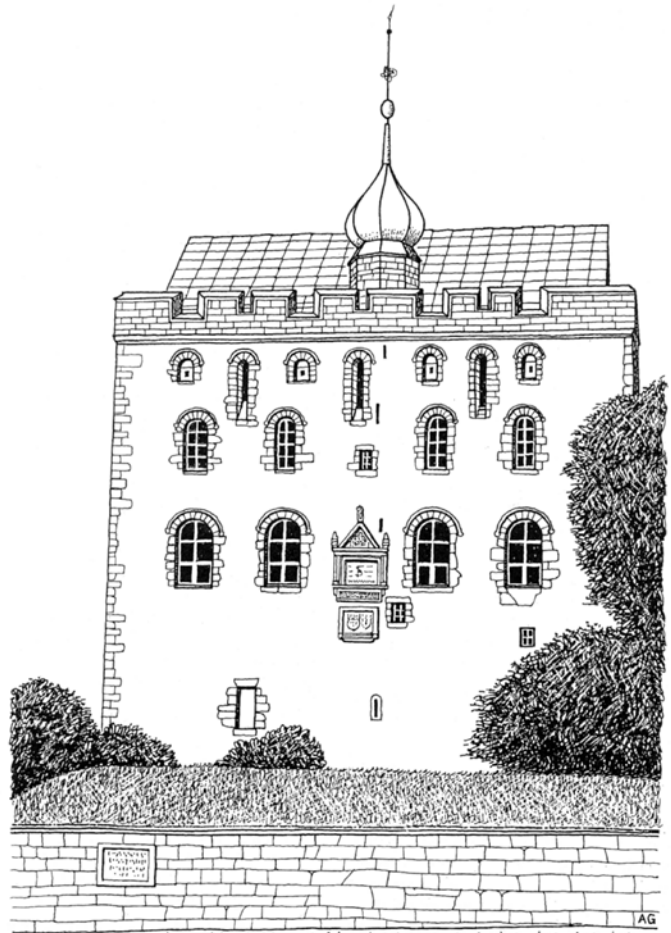
I Hardanger finnes et hageanlegg i renessansestil. Baroniet i Rosendal ble bygd i 1660-årene som et kvadrat omkring en indre borggård. Symmetrien i bygningen blir gjentatt i hageplanens rutenett.

Korsformet plan var vanlig for mange stavkirker fra middelalderen. Med renessansens idealer om streng geometri ble kirkens korsarmer nesten like lange og selve krysset sterkere betonet. Samtidig fikk vi endringer i gudstjenesteformen fordi reformasjonen ble innført i 1536. De mystiske handlingene ved alteret langt inne i koret ble vektlagt i den katolske tiden. I den reformerte kirken ble prekenen den viktigste, og folk måtte se og høre. Prekestolen ble plassert sentralt i rommet, gjerne langt opp på veggen for å oppnå optimale lydforhold.

Rådhusgata 19, Rådmannsgården fra 1626 er det eldste gjenstående huset i Oslo fra Kristian 4.s tid.

Foto: Kristin Aasgaard

Rosenkrantz' tårn i Bergen. Tegning Arne Gunnarsjaa.

På slutten av 1500-tallet ble borgen Bergenhus endret. Idealene fra kontinentet påvirket utformingen. Den rektangulære formen fremheves av de finhugde hjørnesteinene. De rundbuede vinduene med glass ble plassert i lik avstand fra midten av bygningen. Glasset gjorde det mulig med større vinduer enn det som tidligere var vanlig. Dermed fikk fasaden mer preg av slott enn av borg. Løkkuppelen pryder bygningen på toppen.

Kilder: Thomas Thiis-Evensen, Europas arkitekturhistorie fra idé til form. Gyldendal Norsk Forlag 1995.

Patrick Nuttgens med norsk hovedredaktør Tore Brantenberg, Arkitekturens historie. Gyldendal Fakta 1999.

Elevene kan finne hus fra ulike epoker på Internett; f.eks. www.arkifoto.no og www.greatbuildings.com

Husene kan være utgangspunkt for ulike oppgaver som f.eks. å sammenlikne hus i nærmiljø, finne detaljer i fasader, tegne og beskrive.

Kristian 4. flyttet byen nærmere Akershus festning. Planen med de rettvinklede gatekryssene hadde også et forsvarsmessig siktemål. Kulene fra kanonene på festningen kunne følge gateløpene uten å skade husene når det ble skutt mot fienden.

Foto: Kristin Aasgaard